

ПОЛІТИЧНА ОПОЗИЦІЯ: ОСНОВНІ КЛАСИФІКАЦІЙНІ ВИМІРИ

У статті аналізуються різноманітні підходи до класифікації опозиції та визначаються основні види політичної опозиції.

Ключові слова: політична опозиція, влада, політична діяльність, політичні партії

В статье анализируются различные подходы к классификации оппозиции и определяются основные виды политической оппозиции.

Ключевые слова: политическая оппозиция, власть, политическая деятельность, политические партии.

The article examines different approaches to the classification of the opposition and identifies the main types of political opposition.

Key words: political opposition, the government, political activity, political parties.

У демократичних державах політична опозиція набуває суттєвого значення, на відміну від України, де опозиція, як і влада, неспроможні виконати свої функції. Її становлення як політичного інституту невід'ємно пов'язане з розвитком парламентаризму. На превеликий жаль, українська опозиція переживає важкі часи, але причини такого стану, насамперед, потрібно знаходити в низькому інтелектуально-культурному, світоглядному рівні політикуму.

У політології існують різні підходи до класифікації опозиції. Так, за місцем дії її характеризують як парламентську і позапарламентську; за ставленням до системи влади – як системну і позасистемну. Системна опозиція виступає під гаслами активізації реформ (насамперед, у сфері економіки та державного управління), боротьби з корупцією та «тіньовою економікою», обіцяє свободу ЗМІ, більшої прозорості, моральності.

Теоретико-методологічні, методичні та прикладні питання проблем функціонування політичної опозиції були й залишаються предметом і об'єктом постійних наукових досліджень вчених України та зарубіжжя. Потрібно зауважити, що російська політична школа має достатню кількість наробок із даної проблематики. Як правило, науковці звертаються до проблеми політичної опозиції, вивчаючи внутрішньополітичне, зокрема партійне, життя Російської Федерації.

Метою роботи є дослідження основних класифікаційних вимірів політичної опозиції.

Першу спробу змістовного аналізу подій, що відбувалися, і опозиції як такої зробив Ф. Гізо – видатний представник французької ліберальної думки перших десятиліть XIX в. У книзі «Про засоби правління і опозиції в сучасній Франції» Ф. Гізо описує революційні події у Франції, стосовно такого важливого питання, як наявність у суспільстві продуктивної опозиції. Він розглядає проблему національної опозиції на історичному тлі своєї епохи, коли опозиційні, «бунтарські» настрої викликали революції і надалі навіть злам політичної системи.

У політичній науці існує різноманітні типології опозиції. Дж. Сарторі, автор роботи «Партії і партійні системи», класифікував партійні системи за трьома типами: простий плюралізм, чи двопартійність; крайній, або поляризований плюралізм; помірний плюралізм. Однією з характерних рис поляризованого плюралізму він називає розвиток невідповідальних опозиції, яка виникає як наслідок непритягнення владою у свої структури партій, що займають крайні фланги. На протигагу невідповідальних, їм виділяється відповідальна опозиція двопартійного плюралізму, в умовах якої правлячі елементи не тільки співпрацюють, але й інтегруються з опозиційним меншістю. Однак, поряд з відповідальною і невідповідальними опозиціями, Дж. Сарторі виділяє також частково відповідальну опозицію, маючи на увазі, перш за все, малі західно-європейські партії, які, не піддаючи сумніву діючі інститути політичної системи, разом з тим, не прагнуть до знаходження політичної влади і входження до складу уряду. Далі Сарторі відзначає існування односторонньої і двосторонньої опозиції. Одностороння – має місце в тій партійній системі, де правлячої партії протистоїть сила або на лівому, або на правому фланзі. Відповідно двостороння опозиція функціонує там, де стосовно правлячої партії існує опозиція, як на лівому, так і на правому фланзі. І, нарешті, за мірою конфронтаційності політичної меншості з владними структурами Дж. Сарторі виділяє системну і антисистемну опозиції [1].

За типологією О. Кіршхеймері виділяють три основних різновиди. Це принципова опозиція, програмні установки якої суперечать нормам існуючого політичного ладу. Лояльна опозиція – її програмні установки багато в чому відрізняються від орієнтирів уряду, проте знаходяться в повній відповідності з принципами функціонування політичної системи. З вищезазначеною класифікацією Кіршхеймері схожа типологія, запропонована російським дослідником А. П. Циганковим.

На основі ступеня терпимості політичної опозиції щодо дій уряду він виділяє лояльну, помірну і

нетерпиму (нелояльну) опозиції. Режим може вважатися досить стабільним, якщо більша частина опозиційних партій і рухів лояльні до дій уряду, а нетерпимі не в змозі отримати підтримку масових соціальних верств. Непримиренна або радикальна опозиція сильна в часи криз, коли до непримиренних примикає значне число помірних. Така опозиція здатна розвиватися у двох напрямках. Вона може або інтегруватися в систему, або, за наявності об'єктивних передумов, набути статусу загальнонаціонального лідера і сприяти поваленню існуючого режиму. Чітко дати характеристику помірної опозиції важче, тому помірні не займають певну позицію. Залежно від ситуації помірні опозиції можуть примкнути як до непримиренних, так і до лояльних [1].

Російська політична школа, зокрема, науковець Д. Г. Красільников поділяє всі «опозиційні» політичні сили Росії на три типи:

1. Системні, які приймають основні цінності існуючої суспільної системи і не приймають несистемність. Але, одночасно, системні політичні утворення можуть перебувати в суперечності один із одним, а також із владою.

2. Несистемні політичні утворення – ті партії, рухи, організації, які на стратегічному рівні заперечують дану систему. «Їм властиве неприйняття, як окремих інститутів системи, окремих її елементів, так і всієї суспільної системи в цілому з її елементним складом і відносинами між окремими елементами».

3. Міжсистемні політичні утворення можуть приймати деякі цінності тієї й іншої системи. Використовуваний критерій для створення даної типології рухливий, оскільки містить ставлення політичних утворень до цінностей конкретної політичної системи.

Як зазначається у статті С. Поршакова «Політична опозиція в країнах Заходу», західні дослідники традиційно виділяють два основних типи опозиції – позасистемна і системна. До першого належать ліво- та праворадикальні партії і угруповання, програмні установки яких повністю, або частково відкидають переважаючи в діяльності правлячих сил практику і систему політичних цінностей. До другого типу відносяться більшість ліво-і правочентристських партій, які виходять із визнання непорушності основних політичних і економічних інститутів суспільства і розходяться з урядом у виборі шляхів і засобів досягнення загальних стратегічних цілей [1].

С. Поршаков виділяє також і третій, проміжний тип опозиції, до якої в західній політології зараховуються «зелені», ряд комуністичних партій, італійські радикали. Позасистемна – (протистоїть основним принципам існуючої політичної системи, виступає за радикальну зміну політичного режиму) має сталий, але досить обмежений електорат, не має значного впливу на органи державної влади, а відтак її діяльність не створює великої загрози ні для інститутів влади, ні для підвалин державного устрою в Україні [4].

Підґрунтям для існування позасистемної опозиції є незбалансована партійна система, популізм лідерів, які використовують низький рівень політичної культури населення, неспроможність парламентської більшості під час приймання важливих законопроектів, преференції влади для просування власних проектів.

Помірквана опозиція частіше визначається як «конструктивна», тобто така, що застосовує переважно методи парламентського тиску, вдається до «політичних торгів» із принципових питань.

Радикальна («жорстка») опозиція застосовує як парламентські, так і позапарламентські методи тиску та, як правило, відкидає будь-які компроміси з діючою владою.

Ефективність діяльності опозиції, належне виконання нею суспільних функцій залежить від багатьох факторів. Серед них: законодавче визначення статусу опозиції, гарантії її прав; наявність механізмів врахування позиції меншості під час прийняття рішень у парламенті; наявність громадської підтримки вимог опозиції; згуртованість сил опозиції, наявність авторитетного лідера (лідерів) та ін. [4].

Парламентська опозиція формується та діє безпосередньо в парламенті, де протистоїть проурядовій більшості. Суб'єктами парламентської опозиції виступають як окремі депутати, так і депутатські об'єднання (фракції, групи та ін.), що мають законне право на реалізацію цієї влади.

Парламентська опозиція повною мірою бере участь у реалізації парламентом його функцій. Найбільш важливими з погляду цілей опозиції є законодавча, фінансово-бюджетна та контрольна функції.

Крім того, існують інші варіанти класифікації політичної опозиції. Так, Г. Оберрейтер у роботі «Парламентська опозиція» ґрунтується на пріоритетних напрямках діяльності опозиції. Він виділяє, по-перше, опозиційні партії, що ставлять у главу кута виключно вирішення конкретних проблем; по-друге, опозицію, що віддає пріоритет досягненню консенсусу у взаєминах із партіями правлячої коаліції, і, по-третє, партії, які дотримуються курсу на конфронтацію з правлячою більшістю [1].

Узагальнюючи положення, що існують у сучасному політологічному та політичному обігу стосовно суспільних функцій опозиції, можна виокремити такі:

- формулювання, висловлення та узагальнення інтересів соціальних груп, які пропонують альтернативні шляхи розвитку суспільства або зазнають утиску;
- організована критика владних інститутів, внесення альтернатив офіційній політиці та здійснення контролю над діяльністю діючої влади;
- спрямування існуючого в суспільстві невдоволення владою в демократичні, цивілізовані форми замість ірраціональних, руйнівних дій;

Основними цілями, яких прагне досягти опозиція у парламенті, є: перетворитися на парламентську більшість; отримати контроль над виконавчою владою.

У країнах із парламентською формою правління ці дві цілі співпадають. У країнах з президентською або змішаною формами правління (США, Франція, Україна) реалізація згаданих цілей опозиції можлива за рахунок проведення виборів вищого законодавчого органу та виборів Президента країни.

Проблема взаємовідносин влади та опозиції особливо актуальна для посткомуністичних країн. У цих державах владі протистоять перш за все сили реставраторського напрямку та демократичні опоненти запровадженого курсу. Практика свідчить, що

суспільство, яке реформується, з необхідністю вступає в етап, коли невдоволення частини населення тим курсом, що проводиться, породжує не тільки антидемократичні тенденції, але й демократичну опозицію. Взаємодія з цією опозицією потребує від влади лояльності, готовності до діалогу щодо проблем корегування курсу реформ і реалізації конструктивних альтернатив йому. При цьому повинен виконуватись один із основних постулатів у відносинах між політичною владою та опозицією демократичного суспільства: влада повинна уникати завищеної самооцінки себе як єдиного носія демократичних цінностей, вміти вірно співвідносити стратегічні та тактичні аспекти внутрішньополітичної боротьби [5].

Найбільш поширеними та дієвими формами впливу опозиції на офіційну владу в цей час були демонстрації, мітинги, страйки, пікетування, голодування тощо. Дедалі ці акції були більш масштабними, охоплювали значну частину населення в різних регіонах країни. Причиною цього була, на думку науковців, прогресуюча політизація населення, зумовлена низкою обставин та факторів: по-перше, демократизація та гласність, що збільшувались у геометричній прогресії, створили сприятливий ґрунт для розгортання масових політичних акцій такого типу; по-друге, опозиційні сили досягли такого рівня, що могли цілеспрямовано планувати, готувати та здійснювати подібні акції; по-третє, безпосереднє спілкування з масами давало переваги опозиції, оскільки лейтмотивом більшості цих заходів була критика пануючої системи та можновладців, яка впливала здебільшого на емоції, але не потребувала серйозного аналітичного підходу; по-четверте, мітинги та демонстрації є невід'ємною частиною будь-якого виборчого процесу; по-п'яте, саме ці політичні акції були для опозиції найзручнішими для завоювання симпатій народних мас, оскільки поєднували в одне ціле радикальні дії деяких активістів, безпосередньо включених у політичні акції, та участь широких кіл громадськості, яка перебувала в стані невизначеності, що дозволяло опозиції схилити шальку політичних терезів на свій бік [2, 51].

ЛІТЕРАТУРА

1. Барабанов М. Партии и многопартийность в современной России: возникновение, основные тенденции развития [Електронний ресурс] / М. В. Баранов. – Режим доступу : <http://uchebnik-besplatno.com/uchebnik-teoriya-politiki/politicheskaya-literatura-fenomene.html>.
2. Бойко О. Політичне протистояння офіційної влади та опозиції в Україні: основні прояви, характерні риси та особливості (літо 1989 р. – лютий 1990 р.) / О. Бойко // Людина і політика. – 2003. – № 2. – С.48–62.
3. Жданов И. Украина в XXI веке: вызовы для политической элиты / И. Жданов, Ю. Якименко // Зеркало недели. – 2003. – 15 ноября. – С.8–9.
4. Опозиція в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://razumkov.org.ua/additional/analytical_report_NSD31_ukr.pdf.
5. Побочий І. Влада та опозиція як суб'єкти політичної боротьби в процесі державотворення [Електронний ресурс] / І. Побочий. – Режим доступу : <http://lib.chdu.edu.ua/pdf/ukrpolituk/1/33.pdf>.

Рецензенти: **Колісніченко А. І.**, д.і.н., професор;
Бронніков В. Д., к.і.н., доцент.

© Орловський В. К., 2012

Дата надходження статті до редколегії 15.10.2012 р.

ОРЛОВСЬКИЙ Віктор Кузьмич – здобувач кафедри політології Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського, директор Коледжу Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського, м. Миколаїв.

Коло наукових інтересів: проблеми функціонування політичної опозиції в Україні.

Характеризуючи владу та опозицію сучасної України, можна констатувати, що вони мають переважно одне коріння. У складі депутатських фракцій опозиційних партій та блоків також є представники великого та середнього бізнесу, для яких головна цінність депутатського мандату – захист цього бізнесу політичними засобами, намагання запобігти перерозподілу власності або мінімізувати втрати від нього. Як і влада, українська опозиція схильна віддавати перевагу кулуарним способам політичної діяльності [3, 8].

Цивілізований діалог між владою та опозицією можливий лише за умов цивілізованості його учасників. Демократична практика поняття влади пов'язує її не з персоналіями, а з правлячою політичною партією. У нашій державі поки що, навіть формально, немає партії, що перебуває при владі. Тому маємо певний парадокс: електорат оцінює ефективність і спроможність влади за результатами і наслідками економічної та соціальної політики уряду, але сам уряд у наших умовах у жодному разі не репрезентує владу. Більше того, успіхи чи прорахунки урядової діяльності аж ніяк не впливають на долю парламенту, оскільки відповідальністю за його роботу інші владні структури не обтяжені. Збалансування цих двох гілок влади єдино можливе через розподіл відповідальності за діяльність уряду між ним та Верховною Радою [5].

Стосунки нашої опозиції з владою та громадянами складаються поза класичними сценаріями. Більшість населення країни в цій ситуації знаходиться в опозиції до влади. На думку дослідника І. Побочного, справедливим буде і твердження про те, що всі учасники політичного процесу, які в той чи інший спосіб не належать до партії влади (а в наших умовах інколи й належать) складають резервну армію опозиції [5].

В Україні останні роки позначені протистоянням влади та опозиції, при тому, що різні політичні сили чергуються місцями. Незмінним залишається одне – неспроможність влади та опозиції конструктивно підходити до вирішення нагальними внутрішніх та зовнішньополітичних проблем. Віртуальний характер змагальності в системі «влада-опозиція» стає на перешкоді в подальшому розвитку країни.